

Een executie in februari 1945

door Karin Abrahamse en Bram van der Schuyt

Twee Hilversumse verzetshelden

Vroeg in de ochtend van zaterdag 20 januari in het laatste oorlogsjaar 1945 arresteerden de Duitse bezetters de 29-jarige Jan Janssen in zijn woning aan de Hilversumse Jan Steenlaan. Op de daaropvolgende dinsdag werd ook de 34-jarige Gerrit van Wetering gepakt. Het is vrijwel zeker dat beiden het slachtoffer zijn geweest van verraad. Janssen was in Hilversum de leider van het Nationaal Steunfonds, Van Wetering had hier de verantwoordelijkheid voor de verdeling van levensmiddelen "in natura" en hulpmateriaal. Beiden werden afgevoerd naar het beruchte hoofdkwartier van de Duitse Sicherheitsdienst aan het Kleine Gartmanplantsoen in Amsterdam. Drie weken later, op 9 februari, werden beide Hilversummers naar Zaandam gebracht en daar met acht andere gevangenen om het leven gebracht. Wie waren Janssen en Van Wetering en hoe kon het gebeuren dat zij, met de bevrijding in zicht, geëxecuteerd zijn?

De Zeemanspot

Om de betekenis van beide verzetshelden te begrijpen moeten we terug naar 1941. Eén van de eerste maatregelen in de financiële sfeer van de Duitse bezetters was de verordening dat de betaling van salarissen aan zeelieden die buitengaats waren, drastisch zouden moeten worden beperkt. Deze maatregel trof niet alleen het militaire personeel van de Koninklijke Marine maar evenzeer de vele bemanningen op de Nederlandse koopvaardijvloot. Hun in Nederland wonende gezinsleden moesten maar zien hoe zij aan voldoende middelen kwamen om in hun levensonderhoud te voorzien. Het is waarschijnlijk dat de scheepvaartondernemingen met deze Duitse maatregel op grote schaal de hand gelicht hebben. Niettemin kwam er al vroeg in bezettingstijd de noodzaak om geld te verzamelen ten einde de financiële nood van de in Nederland achtergebleven vrouwen en kinderen te lenigen. Er kwam een – uiteraard ondergrondse – hulpactie op gang die bestond uit zowel het inzamelen van geld als ook het verdelen ervan. Er kwam een fonds tot stand en een orga-

nisatie om de middelen van dat fonds op verantwoorde wijze daarheen te brengen waar men er min of meer recht op had. Dat fonds kreeg al gauw een naam, de Zeemanspot. Een schuilnaam uiteraard want het mocht niet. In de administratie van de Zeemanspot komen ook de namen van Hilversumse gezinnen voor die gesteund werden.

Hoe kwam dit illegale fonds tot stand? Wie namen het initiatief en wie hebben de organisatie opgezet? Uit de literatuur daarover die na de oorlog is verschenen springt één naam er uit, die van de

De Zaanse bankier Walraven van Hall, de drijvende kracht achter de Zeemanspot en het Nationaal Steunfonds. Door verraad werd hij op 27 januari 1945 door de Duitse Sicherheitsdienst gearresteerd en op 12 februari in Haarlem gefusilleerd. (foto De Jong, Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog)

in Zaandam werkende bankier Walraven van Hall. Natuurlijk deed hij het niet alleen, maar vooral hij had de vaardigheid om mensen om zich heen te verzamelen en voor een goede zaak enthousiast te maken. Van Hall was bovendien een man die al in het begin van de bezettingstijd begreep dat het leiden van een ondergrondse organisatie bijzondere eisen stelde aan geheimhouding en voorzichtigheid. Hij maakte van de Zeemanspot een tamelijk soepel draaiende organisatie die leerde met grote bedragen om te gaan en ongrijpbaar bleef voor de bezetter. Gedurende de gehele bezetting heeft dit fonds een bedrag van vijf miljoen gulden uitgekeerd.

Het Nationaal Steunfonds

Toen in de loop van 1942 de illegale activiteiten in ons land een grotere omvang begonnen aan te nemen, de Duitsers op grote schaal joodse landgenoten wegvoerden en het aantal onderduikers fors ging groeien, nam ook elders de behoefte aan financiële ondersteuning toe. Het waren niet alleen meer de zeemansvrouwen die geholpen moesten worden, maar ook vele onderduikers en mannen en vrouwen die aan het ondergrondse werk een volle dagtaak hadden. Verder was er geld nodig voor allerlei materiaal om illegale bladen te drukken, persoonsbewijzen te vervalsen en andere ondergrondse activiteiten uit te voeren. Het lag voor de hand om de door Van Hall ontwikkelde bancaire infrastructuur verder uit te breiden om aan de snel groeiende behoefte aan financiering tegemoet te komen. En zo kwam het Nationale Steunfonds – het NSF – tot stand. Het fonds groeide uit tot een grootschalige, nationale organisatie die met recht de “bankier van de ondergrondse” is genoemd. Ook de leiding van de organisatie werd versterkt. Naast “Wallie” van Hall was diens broer Gijs – de latere burgemeester van Amsterdam – al vroeg bij het werk van het NSF betrokken, met name voor het beheer van al dat illegale geld. Een andere belangrijke functionaris van het Steunfonds werd Iman van den Bosch, een lid van de toenmalige Philips-directie.

Overigens dient benadrukt te worden dat de onderduikers zelf ook niet stil zaten. Waar mogelijk verrichtten zij allerlei hand- en spandiensten om illegaal bij te verdienen. Zo hadden vooral kleermakers aardig wat werk om van twee versleten costuums één nog redelijk ogend pak te maken en

Jan Dirk Janssen, geboren 12 juni 1915 te Baarn, was door de districtsleiding van het Nationaal Steunfonds benoemd tot leider van het fonds in Hilversum. Tegen zijn vrouw had hij gezegd: "Ik moet dit doen, ik kan niet anders." Ondanks zijn jeugdige leeftijd had hij een grote natuurlijk uitstraling die hem voor deze zware taak zeer geschikt maakte en waardoor hij al spoedig de bijnaam "Heer Jan" kreeg. Zo was hij gekend in ondergronds Hilversum. Janssen werd door verraad gearresteerd op 20 januari 1945 en ruim drie weken later op 9 februari in Zaandam gefusilleerd tezamen met negen andere gevangenen, waaronder de Hilversummer Gerrit van Wetering. (foto part.coll.)

ander dergelijk verstelwerk. De Hilversumse onderduiker Henk Robeer gaf illegaal zwemles op het Plashuis in Loosdrecht (*Eigen Perk* 1995-2, p.94). Het waren vooral onderduikers die wol gingen spinnen van clandestien geslachte schapen. Er ontwikkelde zich een ondergronds economisch netwerk dat hielp om de onderduikers in leven te houden. Maar desondanks was centraal-georganiseerde steun een bittere noodzaak en het Steunfonds ging dat leveren.

Begin 1944 kreeg het NSF een stevige impuls omdat de Nederlandse regering in ballingschap te Londen zich schriftelijk garant stelde voor de terugbetaling van de leningen die het fonds aan-

Gerardus Jacobus van Wetering, geboren 11 februari 1910 te Hilversum, had in Hilversum de leiding van de Interdiaconale Hulpactie om onderduikers en verzetsmensen met levensmiddelen te ondersteunen. Van Wetering was eigenaar van een alom bekende ijzerhandel in de Leeuwenstraat, waar hij ook woonde. Het was een vrolijke en gezellige man die ook buiten kerkelijke kringen over een uitgebreid netwerk beschikte. Door zijn vooroorlogse zakelijke contacten met Duitse leveranciers sprak hij uitstekend Duits. Hij organiseerde niet alleen vele voedseltochten naar Friesland en Groningen maar zorgde ook voor de valse papieren die daarvoor nodig waren. Van Wetering werd verraden en gearresteerd op 23 januari 1945 en evenals Janssen op 9 februari in Zaandam ter dood gebracht. (foto part.coll.)

ging. In augustus van dat jaar werd de garantie verhoogd tot een totaal bedrag van f80 miljoen. Dat was hard nodig ook want de door "Londen" verordonneerde spoorwegstaking die in september 1944 uitbrak, deed de vraag naar financiële ondersteuning sprongsgewijs toenemen. Niet minder dan 30.000 spoorwegmensen kwamen zonder inkomsten te zitten. Het NSF keerde per maand vijf miljoen gulden aan hen uit.

Regelrechte diefstal

Hoe kwam het Nationale Steunfonds aan al dat geld? Globaal gesteld had het fonds vier bronnen van inkomsten. Wij noemden reeds de leningen. Bij banken en vermogende particulieren werd gedurende de bezetting een bedrag van f45 miljoen geleend. De garantie dat dat geld na de oorlog door de Nederlandse regering zou worden terugbetaald heeft het leenvermogen van het NSF uiteraard aanzienlijk versterkt. Een tweede belangrijke bron van inkomsten vloeide voort uit regelrechte diefstal. Enkele betrouwbare directieleden en employés van De Nederlandse Bank haalden schatkistpapieren uit de kluis, legden er vervalste documenten voor in de plaats en beleenden deze zogenaamde schatkistpromessen bij de commerciële banken. Dat heeft in het totaal f51 miljoen opgeleverd. Het klinkt eenvoudig maar die employés riskeerden natuurlijk wel hun leven. Giften waren een derde bron van inkomsten van het NSF. Bij het verzamelen van giften hebben de kerken een belangrijke functie gehad. Elke zondag werd er gecollecteerd voor "het fonds voor bijzondere noden" en iedereen begreep wel wat daarmee bedoeld werd. Ook werd geld ingezameld via de illegale pers. Ambtenaren in Hilversum lieten maandelijks van hun salaris een deel voor het NSF inhouden. Zo is in het geheim een bedrag van f6 miljoen voor het fonds bijeen gesprokkeld. Tenslotte was er nog een truc met de inning van belastingen waarmee ook nog eens f4 miljoen aan overheidsgeld naar het NSF gesluisd kon worden zonder dat de bezetters dat in de gaten kregen. Het Nationaal Steunfonds heeft vanaf het begin van zijn activiteiten in 1943 tot aan de bevrijding het enorme bedrag van F 106 miljoen bijeen weten te brengen.

Een organisatie van 1800 mannen en vrouwen

Niet alleen het verwerven van het geld was een groot probleem. Minstens even gecompliceerd (en gevaarlijk!) was het uitgeven ervan. Het doel van de hele operatie was uiteraard om het geld daarheen te brengen waar het nodig was. Zeker na het uitbreken van de spoorwegstaking waren dat tienduizenden gezinnen verspreid over het hele land. Maar waar was de nood het hoogst? En hoe waren deze mensen te bereiken? De gebroeders Van Hall begrepen al spoedig dat zij niet konden werken zonder enkele normen en regels. Die

VERANTWOORDINGEN :

Jantje f 5.-, A. S. f 10.-, S. f 2.50, Sursum Corda f 10.-, Veau f 100.-, De Snor f 10.-, D. M. f 20.-, E. S f 10.-, 2 broertjes f 10.-, De fietsende Hollander f 2.50, Willem de Kip f 2.50, Peter f 30.-, Nieuwjaarsfuis Max f 40.-, Peter f 2.50, De Tommie Vrienden f 30.-, Poedik en Piedun f 10.-, Fam. v. d. P. f 10.-, Truus f 2.50, N.N. f 2.50, Peper Korrel f 10.-, Picolo f 20.-, P. D. f 20.-, Joop f 3.-, Cobus f 10.-, Juri f 1.-, Jopie f 2.50, Alma f 2.50, 2 kleuters f 7.50, Spaarpot f 5.-, Polij f 10.-, Van Henk f 10.-, Uit de Wigwam f 5.-, Alles sal regh kom f 7.50, Jockey f 10.-, Q. B. V. f 2.50, De Zwingers f 15.-, Borneo f 12.50, No. 195 f 2.-, Sta Pal f 10.-, Keep Smiling P V f 7.-, Majoor f 10.-, Oom Henk f 2.50, De tweeling f 2.50, Nico f 2.50, Jenny f 1.50, Tenney f 5.-, Zelden tijd zonder strijd f 10.-, Van Hoek f 17.50, H. f 2.-, Jenny f 5.-, De dijk f 6.50, No. 7 f 10.-, Tonny f 5.-, A. J. f 10.-, Hupje f 7.50, Hoop f 5.-, Pieterman f 10, Voor Noppes f 17.50, Huphy hee f 25, Aquarium f 13, Mevr. S. f 10, Oranje f 100, Hier gebleven f 10, De pest aan de moffen f 10, Molly f 2.50, Mata Hari f 5, Van Blackie f 5, Ijsbeer f 10, O f 5, Uit de boot f 5, T. I. M. f 37.50, M. f 10, R. f 41.50, T. f 22.50, L. f 7.50, Tik f 15, Sperwer f 10, Geen Kuch f 20, B.B. f 10, B.B. f 15, Elsje f 10, De Klok f 8.50, Van de buurtjes f 11.50, Sperwer f 10, En Toch f 10, Buurtjes f 1.50, Greetje f 2.50, Van Truus f 2.50, A. E. f 10, Lasa f 5, Isac f 5.

Collectes leverden het Nationaal Steunfonds een bedrag van f6 miljoen op. Het werd met guldens, rijksdaalders en tientjes bijeengebracht. Bijgaand een verantwoording van een collecte in de illegale pers, in dit geval in de Vrije Gooi- en Eemlander van dinsdag 23 januari 1945.

hebben ze ook opgesteld. Vervolgens moest georganiseerd worden dat betrouwbare medewerkers van het fonds met die normen en regels in de hand de behoeftige onderduikers en achtergebleven zeemansvrouwen opspoorden en nagingen of zij voor steun in aanmerking kwamen. Tenslotte diende geregeld te worden dat er naar deze mensen min of meer regelmatig geld werd gebracht. Om het de mensen ergens op te laten halen was natuurlijk veel te gevaarlijk. De organisatie van de daadwerkelijke steunverlening groeide en groeide en telde eind 1944 niet minder dan ruim 1800 mannen en vrouwen.

Safety first

De gebroeders Van Hall en Van den Bosch hebben weten te bereiken dat bij de opbouw van die organisatie twee principes centraal bleven staan. Allereerst moest de geheimhouding van de hele operatie en de veiligheid van alle medewerkers zo goed mogelijk verzekerd blijven. Daartoe verdeelden zij als nationale leiders van het fonds – “De Top” – het land in 23 districten en voor de leiding van de steunoperatie in elk district selecteerden zij een districtshoofd. Eén van de districten was het Gooi. Wie daar de leiding had hebben wij overigens niet kunnen achterhalen. De districtshoofden zochten op hun beurt in hun regio naar betrouwbare medewerkers die de verantwoordelijkheid voor het NSF-werk in een gemeente of in een groep van gemeenten wilden dragen. In Hilversum was rechtenstudent Jan Janssen daarvoor verantwoordelijk. De plaatselijke leiders tenslotte

zorgden er voor dat de noden werden geïnventariseerd en dat het geld, maar ook vaak de hulp “in natura” naar de mensen gebracht werden die er recht op hadden. Voor die laatste taak moest men in en rond de desbetreffende gemeente veel de straat op. Het waren bijna uitsluitend vrouwen die dat werk deden. Deze koeriersters waren minder kwetsbaar voor de aandacht van de Duitse politie dan mannen, zo was de veronderstelling. Vooral in de laatste oorlogswinter konden mannen, tenzij ze behoorlijk oud waren, zich door de vele Duitse razzia’s niet veilig meer op straat begeven. Koeriersters vielen tussen de vele vrouwen (o.a. in voedseltochten) veel minder op. In een brief van de heer P.W. Kooiman, die na de arrestatie van Jan Janssen optrad als plaatselijke leider van het NSF in Hilversum, worden met naam en toenaam negen jonge vrouwen genoemd die als koerierster hebben gediend.

De essentie van dit systeem was dat “De Top” uiteraard wel de districtshoofden kenden maar niet wisten wie de plaatselijke leiders waren. Omgekeerd waren Janssen en alle andere plaatselijke leiders niet bekend met de identiteit van “De Top” en onkundig van hun verblijfplaats en hun werkwijze. Eventueel verraad zou dus niet leiden tot een snelle opeenvolging van arrestaties en zou de sleutelfiguren in een bedreigd district de tijd geven om dekking te zoeken. Walraven van Hall liet niet na telkens weer op het belang van veiligheid en op het belang van geheimhouding te wijzen. Zijn niet aflatende druk om gedisciplineerd te blijven werken heeft wel succes gehad. Van de ruim 1800

mannen en vrouwen (koeriersters!) die de steunoperatie hebben uitgevoerd zijn “slechts” 85 ge-repen en gefusilleerd. Tot deze groep behoorden helaas ook de twee Hilversumse sleutelfiguren Jan Janssen en Gerrit van Wetering. Ook Walra-ven van Hall en Van den Bosch zelf hebben hun il-legale werk met de dood moeten bekopen. Met name Van Hall had zo’n prominente plaats in de il-legaliteit verworven dat hij ook bij andere activitei-ten dan het Steunfonds betrokken werd. Bij één van die activiteiten is hij verraden, gepakt en op 12 februari 1945 in Haarlem gefusilleerd.

Rekening en verantwoording

Bij het opzetten van het Nationaal Steunfonds hebben de Van Hall’s niet alleen grote nadruk ge-legd op de veiligheid van de operatie. Vanaf het begin is ook gestreefd naar een zo volledig moge-lijke administratie. Er werd opvallend degelijk “boek gehouden”. Nu was dat voor de betalingen in de top van de NSF-hiërarchie niet zo verwon-derlijk. Daar ging het om betrekkelijk weinig finan-ciële handelingen en om zeer grote bedragen. De Jong vermeldt dat toen tijdens de winter ’44-’45 de truc met de schatkistpromessen eenmaal liep, de kassier-generaal van het NSF mr. Ter Meulen bij vijf banken wekelijks twee miljoen gulden ophaal-de. Hij moest wel, aldus De Jong, daartoe tenmin-ste vijf maal de banken bezoeken want meer dan f400.000 (4000 biljetten van f100) gingen niet in zijn koffertje. Ook bij de verrekeningen met de dist-ricthoofden waren de bedragen nog aanzienlijk. Daarbij dient bedacht te worden dat het bij het geldtransport naar de districten ook letterlijk om transport ging! Het waren weer de koeriersters die met fietstassen vol geld de provincie introkken. Het lag voor de hand dat “De Top” deze geldstro-men wilde administreren en het is aannemelijk dat dit nog redelijk te doen was. Maar ook op lokaal ni-veau waar het vaak ging om bedragen van enkele tientjes werd een degelijke boekhouding aange-houden en in principe gewerkt met kwitanties. Uiteraard ging dat met schuilnamen en initialen maar men moet aannemen dat deze administratie enig risico meebracht voor de ontvangers en voor het hele systeem van het Steunfonds in het alge-meen. Daarop zou ook het feit wijzen dat joodse onderduikers van de verplichting om kwitanties te tekenen waren vrijgesteld. Dat vond de NSF-lei-ding kennelijk net iets te “link”.

Van Hall had voor deze administratieve disci-pline een aantal motieven. Door de gehele organi-satie dat gevoel voor discipline op te leggen wilde hij voorkomen dat ergens onderweg de verleiding zou kunnen opkomen om wat van die langstrek-kende geldstroom te verduisteren. Alle medewer-kers beseften dat zij op de een of andere manier rekening en verantwoording moesten kunnen af-leggen. De accountants-controle waaraan het NSF na de oorlog werd onderworpen heeft aan-getoond dat malversaties op enige schaal inder-daad niet hadden plaats gevonden. Een uitzon-derlijke prestatie, van zowel de leiding als van alle medewerkers van het Steunfonds!

Er was ook een meer formeel-juridische reden om de administratie op orde te hebben. Het groot-ste deel van de door het NSF gebruikte middelen was immers geleend onder een garantie van de regering in Londen. Voordat een naoorlogse rege-ring tot terugbetaling van het geleende geld zou overgaan, zou die regering eerst wel eens willen weten waar al dat geld uiteindelijk aan besteed was. Aldus veronderstelde Van Hall en niet ten on-rechte. De naoorlogse regeringen hebben alle schulden die het NSF tijdens de bezetting had ge-maakt vereffend, maar niet dan na een zorgvuldige controle “van de boeken”.

Een veelkleurig landschap

In de periode ’44-’45 werd de illegaliteit een veel-kleurig landschap. Naast het NSF had ook de Landelijke Organisatie (de LO) voor hulp aan on-derduikers gestalte gekregen. Knokploegen (de KP) voerden overvallen uit op distributiekantoren, militaire objecten en gevangnissen. Vanuit de kerken kwamen veel initiatieven tot steun. De In-terdiaconale Hulpactie (IDHa) was één van die ini-tiatieven. In Hilversum had Gerrit van Wetering daarvan de leiding. Het relatief grote aantal orga-nisaties die ieder op hun eigen wijze het grote doel van de bevrijding nastreefden, maakte het nood-zakelijk om de onderlinge samenwerking goed te bewaken. Op landelijk niveau begonnen de top-mannen bijeen te komen om de activiteiten zo goed mogelijk te coördineren. Op één van de ver-gaderingen, een bijeenkomst van het zogenaam-de Landelijk Werkcomité op de Leidsegracht te Amsterdam die plaats vond op zaterdag 27 janua-ri 1945, deed de SD een inval en werd onder meer Walraven van Hall gegrepen.

16 Jan. 1944.

25.

T.a.v. Ge'Diest.

Amice,

Is het mogelijk de 4 volgende personen regelmatig van bonkaarten of van levensmiddelen in natura te voorzien? :

1. Meguffr. de Rutter (Jodin)
2. Lieneke Vis en 3. Meguffr. Eshuis, die hun verblijf hebben in Saluti, Hoogt 6.
4. de Heer van Dijk, in het sanatorium opgenomen en aldaar ondergevoerd.

Over de 3 laatste personen kunnen inlichtingen verschaft worden door Meguffr. K. Mulder, directrice van Saluti.

Met hart. groeten,

Ook in Hilversum was samenwerking geboden maar dat is hier eigenlijk nooit een probleem geweest. Vooral de LO, het NSF en de IDHa werkten voortreffelijk samen zonder dat ze al te veel van elkaar wisten. Iedere groep had zijn eigen rol. De LO ging na waar hulp geboden moest worden, het Steunfonds en de Hulpactie zorgden ervoor dat die hulp er kwam. Het ging in die laatste winter allang niet meer alleen om geld want er was steeds minder te koop. Het ondersteunen van onderduikers met voedsel werd een steeds belangrijker activiteit. Het NSF, de Interdiaconale Hulpactie en andere, vaak reeds lang bestaande legale groepen in Hilversum begonnen met vrachtwagens en oude autobussen "voedseltochten" naar Friesland te organiseren. Daarbij was het probleem niet alleen om turf en hout als brandstof voor die wagens te pakken te krijgen. Elk transport diende ook van valse papieren voorzien te worden. Op de heenweg namen ze vaak ondervoede kinderen mee die op Friese boerderijen werden ondergebracht. In Hilversum werden verzamelplaatsen voor het voedsel ingericht: de Noorderkerk, de Vituskerk, garages aan de Sumatralaan en de Cornelis Evertsenstraat. In deze zogenaamde winkeltjes stelden illegale vrijwilligers voedselpakketten samen die door koeriers naar de "adressen" gebracht werden. Op de fiets, zonder banden. Uit het dagboek van één van hen, Ans Stellingwerf: *Op 31 maart heb ik van 's ochtends vroeg 7 uur (naar Loosdrecht om melk te halen) tot 's avonds 8 uur op de fiets gezeten. Er werden 40 pakketten bezorgd bij Gerard voor de voornaamsten van de verzetsbeweging. Ik moest ze op 1 dag rondbrengen. Ik heb me lensgereden.*

De club U-61

Allen die bij deze operaties waren betrokken, werkten eendrachtig samen. Daar waren in Hilversum

Met name van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers - de L.O. - kregen Van Wetering en Janssen dit soort briefjes met verzoek om steun.

geen moeizame, coördinerende vergaderingen voor nodig. Een ieder begreep wat er gedaan moest worden en wist de ander te vinden waar dat nodig was. Wellicht heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld dat de illegaliteit hier in het huis aan de Utrechtseweg 61 een belangrijk informeel contactcentrum had waar de kopstukken elkaar regelmatig troffen. Het huis behoorde aan de Hervormde Gemeente en was als pastorie de woning van dominee Roth. Toen die in 1943 beroepen werd in 's-Graveland heeft de Hervormde Gemeente het huis als ontmoetingscentrum aangehouden en feitelijk aan de illegaliteit ter beschikking gesteld. Het huis werd gebruikt voor vergaderingen maar ook voor de tijdelijke huisvesting van onderduikers en het opslaan van materialen. De geregelde bezoekers noemden zich leden van de Club U-61, welke naam een vrij riskante verwijzing naar het adres inhield. Toch is er nooit een inval gedaan. De vraag is of de Duitse politie (*de Feldgendarmarie*) echt nooit geweten heeft wat zich in dat pand afspeelde of dat zij dit zenuwcentrum van het verzet maar met rust gelaten heeft (T.J. de Geus, *Eigen Perk* 1993/3, p. 127).

De arrestatie van Jan Janssen

Veel activiteiten dus, vrijwel uitsluitend ten behoeve onderduikers en spionage, en nauwelijks geweld en arrestaties. Uiteraard wel veel spanning en zorg om voor morgen wat te eten te hebben. Maar er was een algemeen gevoel van verwachting dat het einde niet ver weg meer zijn kon. En toen sloeg in januari 1945 de bezetter toe. Op zaterdag 20 januari drongen twee Duitsers van de SD de woning (Jan Steenlaan 1) van Jan Janssen binnen. Het ging zo snel dat er van vluchten door de terrasdeuren geen sprake meer kon zijn. Wel zag zijn vrouw dat hij vlak voordat de Duitsers hem beetpakten een briefje in zijn mond wist te stoppen en doorslik-

Door middel van deze voorbedrukte kaart werd mevrouw Van Wetering van de arrestatie van haar man op de hoogte gebracht.

475 Amsterdam, datum postmerk.

Ik bevind mij thans in de Duitse Afdeling van het Huis van Bewaring I, Kleine Gartmanplantsoen 14, Amsterdam. Ik verzoek U, mij op Vrijdag tussen 9—12 en 2—5 uur schoon wasgoed te willen sturen, goed verpakt in een kussensloop en voorzien van mijn naam en celnummer. Levens- en Genotmiddelen mogen niet worden mede gegeven. Zeep, tandpasta en tandenborstel kan worden medegestuurd. Op Vrijdag kan het vuile wasgoed worden afgehaald. Correspondentie is verboden.

Wasgoed brengen: Vrijdag om de 14 dagen.
„ halen: Vrijdag volgende op het brengen.

.....G. v. Wetering.....
Naam en Voornamen.

Celnummer, ... A 2/10 .....

Het Huis van Bewaring is *niet* aansprakelijk voor weggeraakt wasgoed.

Naam op houten label. DE COMMANDANT.

te. Janssen had bezwarend materiaal in huis, geld en bonkaarten. *Het lag zoals gewoonlijk in een geheime lade van een fraaie antieke kast die een prominente plaats in de zitkamer innam. Die Duitser zei dat hij thuis ook zo'n kast had en dat hij precies wist hoe hij de geheime lade moest openmaken. Dat heeft hij toen met veel gebreek gedaan en toen kwamen die bonkaarten tevoorschijn. Hoe dat verder is gegaan weet ik niet want ik werd met Coentje (het twee-jarig zoontje, AS) naar boven gestuurd. Ik zag uit het raam dat Jan werd meegenomen. Hij moest zijn handen omhoog houden. Ik heb hem nooit meer terug gezien, aldus mevrouw J.C. Bijl-Manssen, de vrouw van Jan.*

Het nieuws van de arrestatie ging als een lopend vuurtje door de Hilversumse illegaliteit. Ook hier waren het weer koeriersters die het nieuws verspreidden. Hoewel de SD nog uren in het huis aan de Jan Steenlaan heeft gepost, wist ieder deze val te vermijden en konden zij geen andere arrestaties verrichten. Mevrouw Janssen is later die dag nog persoonlijk enkele vrienden van Jan gaan waarschuwen, voorzover zij die tenminste kende. Zoals gebruikelijk praatte Jan thuis niet over zijn "werk". Wel meent zij zeker te weten ook bij Van Wetering in de Leeuwenstraat geweest te zijn. Maar dat weekend gebeurde er verder niets. Tot dinsdag 23 januari.

Ook Gerrit van Wetering wordt gegrepen

Om vijf uur 's middags drong de SD de woning binnen van Gerrit van Wetering en nam hem mee met onbekende bestemming. Ook hier ging de arrestatie met huiszoeking gepaard. De oudste dochter van Gerrit, mevrouw W. Thoden van Velzen-van Wetering herinnert zich het volgende: *Het waren twee mannen, een Duitser en een Nederlander. Ze hadden van die zware zwartleren jassen aan die ik sindsdien haat. Het gesprek ging in het Duits dat mijn vader vloeiend sprak maar ik natuurlijk nauwelijks verstond. Op de toonbank in de winkel lag mijn vaders tas. Dat weet ik heel zeker, ik zie hem nog zo voor me. Daar zaten papieren in over de steunacties en die hebben de SD-ers meegenomen. Er zou ook een vervalst stempel in gezeten hebben maar daar weet ik niet het fijne van. Ik was toen nog maar tien!*

Gerrit van Wetering zag kans gedurende de eerste week van zijn gevangenschap wat notities te maken en die in vuile was naar buiten te smokkelen. Wij weten dus vrij goed waar hij van beschuldigd werd. *Ma.5.2.45. Vannacht weer niet erg lekker. Om ruim 9 uur gehaald voor verhoor. Dit maal werd alles op schrift gesteld. Het bleek mij wel dat men geen Theo, Wim, Stroes, Kroese te pakken had gekregen. Wel zeide men Lina Lopes te hebben gearresteerd omdat zij een Jodin is. Dit vond ik heel erg. In de tenlastelegging werd scherp geformuleerd de hulp die*

(De heb trouwen vol) (B)
 moet jwellen waarom dit
 woudy was - Ik stond
 myn venten af, doch men
 mocht om myn zaak
 ge dergelyc smstruit
 maken, en ik mag het
 belang van myn hoeder om
 met kesteren om den
 naam van Theo, die
~~kesteren~~ met jspakt is,
 te denken) - Men heeft
 van dese zaak nog de
 wending willen groy
 afsaf de berken was be-
 wust naar voren liden
 willen schuiven om het
 illegale werk te doen,

dit heb ik intercard
 met kerende - Ik
 heb intend te hebben
 gunden dat alth, die
 het na Jdaen onderzakt
 bleken woudy te hebben
 worden jstalpen met
 hoosmiddelley, dus
 ook de pwaakte gook
 Ik heb oppgemakt vellen
 vordde vordachey
 met kerandwoordelyk
 te jyn jweest. -
 En nu in a fweelley
 van toot kome geet
 in de oel

Eén van de velletjes papier waarop Gerrit van Wetering in het Huis van Bewaring zijn dagboek bijhield. De papier-tjes zijn met de vuile was naar buiten gesmokkeld.

De heer Gé Verheul maakte deel uit van de L.O., de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers. De L.O. zorgde voor bonkaarten en gaf de vraag naar financiële steun door aan Janssen en de behoefte levensmiddelen "in natura" aan Van Wetering. Verheul heeft beiden dus zeer goed gekend. Hij noemde nog enkele namen van verzetstrijders die ook in de dagboeken van Van Wetering en van Ans Stellingwerf voorkomen.

Sluik was het hoofd van het Hilversumse distributie-kantoor. Via hem zijn grote aantallen bonkaarten de illegaliteit ingesluist.

Gerard Huisintveld was bedrijfsleider van de Gooise Melk Centrale op de hoek van de Groest en de Herenstraat maar hij runde ook de koerierscentrale. Huisintveld deelde de koeriersters in en zorgde er ook voor dat ze fietsen hadden.

Stroes had de leiding van de L.O. Van deze organisatie maakte niet alleen Verheul deel uit maar ook Sam Foppen ("Theo").

Met Kroese wordt waarschijnlijk Kruize bedoeld. Hij was gedurende het laatste jaar van de bezetting hoofd van Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.) in Laren. Zijn zoon Roepie werd na de oorlog een bekend hockey-speler.

Met Wim werd waarschijnlijk Wim Veldhuizen bedoeld, een landbouwer uit Eemnes die zeer veel voedsel "in natura" leverde.

Ubele Douma was een Fries die ontsnapt was uit het Duitse gevangenkamp in Amersfoort, onderdook in Hilversum en daar deel ging uitmaken van de Knokploeg (K.P.)

Hupkes was inspecteur bij de gemeentepolitie en intensief bij de illegaliteit betrokken. Door zijn officiële contacten wist hij veel en kon hij vaak waarschuwingen rondzenden.

Nico Busscher was een oud lid van de socialistische Arbeiders Jeugd Centrale en beheerde het "winkelkje" aan de Cornelis Evertsstraat.

Kees Schouten was de zoon van de koster van de Noorderkerk en zorgde voor het winkelkje aldaar.

ik Joden, Spoorwegmensen en onderduikers in de vorm van voedselpakketten zou hebben geboden. Van Wetering verdedigde zich door er op te wijzen dat steun aan behoeftigen een zeer oude en volstrekt legale activiteit was en dat hij niet verantwoordelijk was voor de verdeling van de pakketten maar alleen voor de financiering ervan. Een punt van grote betekenis was zeker het valse stempel op *Fahrbefehl* en andere papieren, schrijft Van Wetering even verderop. De SD heeft dat stempel later bij hem thuis gevonden.

Uit Van Weterings dagboek blijkt nog een paar dingen. Allereerst dat er wel scherp verhoord werd maar gedurende de eerste 13 dagen van zijn gevangen-

schap die in het totaal 17 dagen heeft geduurd, is van lichamelijk geweld geen sprake geweest. Hij was weliswaar niet lekker maar dat zal de spanning geweest zijn en het slechte slapen. Op donderdag 1 februari werd hij onderzocht door de *Sanitäter* die hem enige tabletten gaf waarvan hij opknapte. Op zondag 4 februari kreeg hij zowaar een Rode Kruis-pakket. Wat verder opvalt uit het dagboek is dat de SD nogal wat namen kende maar daar verder niets mee gedaan lijkt te hebben. Foppen, Van Veldhuizen en Stroes waren bij de Duitsers bekend. Ook wisten ze dat Douma, Kroese (Kruize?), Hupkes en Reydou een rol speelden. Maar welke rol precies? Daar heeft Van Wetering geen antwoord op gegeven en waarschijnlijk ook niet kunnen geven omdat hij het niet wist. Dat was immers één van de heilige beginselen van het NSF en van de illegaliteit in het algemeen: weet wat strikt nodig is en wees niet nieuwsgierig naar de rest! Door hun zwijgzaamheid hebben Van Wetering en Janssen hun strijdmakkers afdoende bescherming verschaft. Na hun arrestatie is verder niemand van het NSF, de Landelijke Organisatie LO, de Interdiaconale Hulpactie IDHa en van de club U-61 meer opgepakt.

Het dagboek eindigt op maandag 5 februari. Vier dagen later werd Gerrit uit zijn cel gehaald, naar Zaandam gebracht en tezamen met Jan Janssen en acht anderen voor het raadhuis doodgeschoten. Eerder die week hadden verzetsmensen op die plek een bakker en een politiemans neergeschoten omdat zij verraad gepleegd hadden. De executie van Janssen, Van Wetering en van de acht andere gevangenen op de openbare weg diende als repressaille en als afschrikwekkend voorbeeld.

Het verraad

Algemeen wordt aangenomen dat Janssen en Van Wetering door verraad in Duitse handen zijn gevallen. Door hun rol bij de illegale steunverlening waren zij gedwongen naar verhouding vaak op pad te zijn en zich openbaar te vertonen. Zij moesten contact hebben met allerlei mensen die weliswaar waren ondergedoken maar waarvan ze de betrouwbaarheid uiteraard niet altijd konden verifiëren. Dat maakte hen kwetsbaar. De weduwe van Janssen, thans mevrouw J.C. Bijl-Manssen, is echter zeer beslist in haar herinnering dat haar eerste man toch niet verraden is door iemand die steun ontving. Zowel bij haar als bij de nabestaanden van Van Wetering leeft het verhaal dat beiden

In het begin van dit jaar werd in de illegale wereld weer eens alarm geslagen. De Duitsers hadden, geholpen door verraad, een overval gepleegd en wederom vielen eenige dappere Nederlanders in handen van den gehaten overwelder. Onder hen bevond zich ook de heer Gerrit van Wetering, die op 9 Februari van dit jaar met 9 anderen in Zaandam gefusilleerd werd, waarna zijn stoffelijk overschot in Zandvoort in een massagraf ter aarde werd besteld.

Nu Dinsdag a.s. in Haarlem een groote herdenking plaats vindt van deze slachtoffers willen wij enkele woorden wijden aan het werk van den heer van Wetering die door zijn moedig optreden hulp bood in vele Hilversumsche gezinnen.

Toen in 1943 de behoefte gevoeld werd de slachtoffers van de Naziterreur, behalve financieel ook met levensmiddelen te steunen, werd de heer van Wetering aangezocht zich daarmede te belasten. Deze belangrijke en gevaarlijke taak heeft hij op zeer goede wijze uitgevoerd. Met behulp van den Arbeidsdienst, den C.C.D. en later zelfs van een grooten bus in Duitsche kleuren, met bijbehorende Duitsche papieren werd uit alle deelen des lands voedsel aangevoerd door leden van de B.S.

De heer van Wetering ging vaak mee op deze tochten en maakte verschillende avontuurlijke ontmoetingen mee. Later werd zijn werk nog belangrijker, toen deze steunverlening een meer interkerkelijk karakter kreeg, want toen werden ook honderden andere gezinnen, die niet in staat waren, de lange tochten over de IJssel te maken, geholpen.

Tot een noodlottige dag aanbrak, waarop hij en eenige andere medewerkers van het N. S. F. (Nationale Steunfonds) het slachtoffer werden van een laag verraad. Dit betekende het eind van het leven van een Nederlander, die zijn plicht verstond tegenover Koningin en Vaderland, een plicht, die velen in die tijd en helaas ook nu nog vergaten.

Dat hij ruste in vrede.

Gooise Klanken van 24 november 1945 herdacht Gerrit van Wetering.

Na de oorlog werd Jan Janssen met militaire eerbewering herbegraven op het kerkhof te Laren. Op die 9e augustus 1945 gaat het van de regen. Soldaten van de 2e Compagnie der Stoottroepen brachten een erezalvo.

zijn aangegeven door een Nederlandse vrouw die lid was van de NSB. De identiteit van deze vrouw is nooit achterhaald.

De arrestatie en fusillering van deze twee sleutelfiguren heeft in het Hilversumse verzet een grote schok gegeven. Eén van de voormannen van de Landelijke Organisatie en van de "U-61 club" Sam Foppen, "Theo" in die dagen, heeft na de oorlog nog getracht na te gaan wat er precies gebeurd is. De heer Gé Verheul kan zich over de resultaten van dat speurwerk het volgende herinneren: het zouden inderdaad onderduikers zijn geweest die Janssen en Van Wetering noodlottig zijn geworden. In de Veerstraat was een echtpaar ondergedoken bij een ander echtpaar en de twee vrouwen in dat huis hadden een lesbische relatie ontwikkeld. Om van hun mannen af te komen hebben ze die bij de *Feldgendarmarie* aangegeven. Eén van die mannen zou vervolgens hebben bekend, van Janssen en Van Wetering geld, bonnen en voedsel gekregen te hebben.

Het vermoeden dat Janssen en Van Wetering door verraad in Duitse handen zijn gevallen heeft na de oorlog niet tot een officieel onderzoek geleid. Wel heeft men de beide SD-ers gegrepen die Van Wetering hebben gearresteerd. De Nederlander was ene Maarten Kuiper, gedetineerd in het Huis van Bewaring te Amsterdam, de Duitser was

M.H.W. Schmitz uit Mülheim/Ruhr, die gevangen zat in het kamp in Vught. Tijdens een verhoor van Kuiper op 19 december 1947 verklaarde hij dat Schmitz van de illegale activiteiten van Van Wetering op de hoogte was gesteld, ... *naar aanleiding van het verhoor van een tevoren gearresteerde inwoner van Hilversum, wiens naam ik niet weet en die bij zijn verhoor één en ander tegen Schmitz had verteld.* Over de betrouwbaarheid van de verklaring die deze Nederlandse SD-er drie jaar na dato heeft afgelegd is enige twijfel natuurlijk wel gerechtvaardigd. Niettemin lijkt de uitspraak van Kuiper eerder de lezing van Sam Foppen te ondersteunen dan de veronderstelling dat er verraad gepleegd zou zijn door een vrouwelijke NSB-er.

De herdenking op de Utrechtseweg

Hoe groot de verslagenheid in illegaal Hilversum geweest moet zijn, blijkt uit het verslag van de bijeenkomst op 11 maart 1945 waarop Jan Janssen is herdacht. Vijftien vrienden en strijdmakkers waren in het huis Utrechtseweg 61 bijeengekomen om Jans weduwe (die in de achtste maand was) en schoonvader te ontvangen en met hen de schok van Jans dood te verwerken. Van de herdenking heeft één van de aanwezigen, G. Verheul (Gé), een verslag gemaakt dat niet alleen de "orde van dienst" vermeldt maar ook de sfeer van ver-

Volgens een opgave van P.W. Kooiman, die na de arrestatie van Janssen de verantwoordelijkheid voor het NSF-werk in Hilversum had overgenomen, bestond de groep die dit werk aan het einde van de bezetting uitvoerde uit de volgende personen.

P.W. Kooiman	Ten Katelaan 20
J. Provily	Jan Steenlaan 5
J.P. Maas	Lorentzweg 151
Th.J.M. Gantzert	Van Mussenbroekstraat 8
G.J.H. Nijhuis	Boschdrift 108
D. Heslinga	Laarderweg 152
H. Terpstra	Sophialaan 7
H. van Aarst	Alexanderlaan 41
C. van Leeuwen	Neuweg 302
A. Spoel	Vermeerlaan 16

De koeriersters, allen aangeduid met "meijfrouw", waren:

M.J.A. Provily	Frans Halslaan 59
M.A. Rijke	Hugo de Grootstraat 48
J.A. Roodvoets	Hollandschelaan 27
A.M.C. Roth	's-Graveland
A.J. Nijveld	Koningsstraat 22a
J.C. de Marez Oijens	Utrechtseweg 93
H.M. van de Klashorst	Frans Halslaan 11
A. Aalbers	Sophialaan 7
E. Stellingwerf	Jan Steenlaan 8

driet en verslagenheid treffend weergeeft. Jans schoonvader, de heer J.C. Manssen, directeur-eigenaar van de sigarenfabriek aan de Ampèrestraat, noteerde in zijn dagboek: *Het was een herdenking van Jan, die werd gehouden in een huis aan de Utrechtseweg, het hoofdkwartier van hun afdeling van de ondergrondsche. Er waren plusminus 20 jongelui, jongens en meisjes. Later hoorde ik dat allen zwaar bewapend waren. Verder waren er Hanna (Jans weduwe, AS) en ik en Mijnheer Stellingwerf. Het hoofd van de troep hield een*

mooie rede, verder voordrachten en muziek en tenslotte het WILHELMUS door allen gezongen. Zonder ongevallen is alles goed afgelopen.

Koerierster Ans Stellingwerf (schuilnaam "Trees"), die de overbuurvrouw en goede vriendin van de familie Janssen was, noteerde in haar dagboek op zondag 15 april: *Ik ben nog vergeten te schrijven dat voor Jan Janssen en Gerrit van Wetering een korte rouwdienst is gehouden in de N.P.B. (Nederlandse Protestanten Bond, AS) o.l.v. Ds Zuurdeeg op Woensdag 11 april. In de kerk lag op het podium een prachtige krans van witte tulpen, witte en paarse sering. Van de jongens nog een krans met orchideeën. Schitterend. Ds Zuurdeeg sprak buitengewoon mooi. Hij kende ze allebei ook zo goed. Theo, Gé, Bep, Ab en Her waren er ook. 't Was een fijne dienst.*

Na de executie op 9 februari werden de stoffelijke resten van de tien verzetsstrijders begraven in een massagraf ergens in de duinen. Na de bevrijding zijn de beide Hilversummers herbegraven; Gerrit van Wetering in Bloemendaal en Jan Janssen in Laren.

Met bijzondere dank aan de heer Gé Verheul, mevrouw J.C. Bijl-Manssen en mevrouw W. Thoden van Velzen-van Wetering.

Literatuur en bronnen

- L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 7-2, p. 808-834
- Idem, deel 10-b1, p.554-575
- P. Sanders, *Het Nationaal Steunfonds*, Martinus Nijhof 1960
- Werkgroep '40-'45, *Hilversum onderdrukking en verzet 1940-1945*, Uitgeverij C. de Boer Jr.
- J.C. Manssen, *Dagboek*, part.coll.
- G.J. van Wetering, *Dagboek*, part.coll.
- Streekarchief voor Gooi en de Vechtstreek, collectie Tweede Wereldoorlog

De fraaie antieke kast staat nog altijd op dezelfde plaats in het huis Jan Steenlaan 1 als op die zaterdag in januari 1945. Mevrouw J.C. Bijl-Manssen herinnert zich nog scherp hoe haar toenmalige echtgenoot Jan Janssen toen werd gearresteerd en weggevoerd.

Een vooroorlogse foto van het huis op de Utrechtseweg 61. Dit huis was gedurende de laatste jaren van de bezetting het zenuwcentrum van het Hilversumse verzet. Ook Van Wetering en Janssen kwamen hier regelmatig. Op 11 maart 1945 is hier voor "Heer Jan" een illegale herdenkingsplechtigheid gehouden. Zie het eerste artikel over het Nationaal Steunfonds in Hilversum. (foto Hilversum-Onderdrukking en Verzet, C.de Boer, 1985)